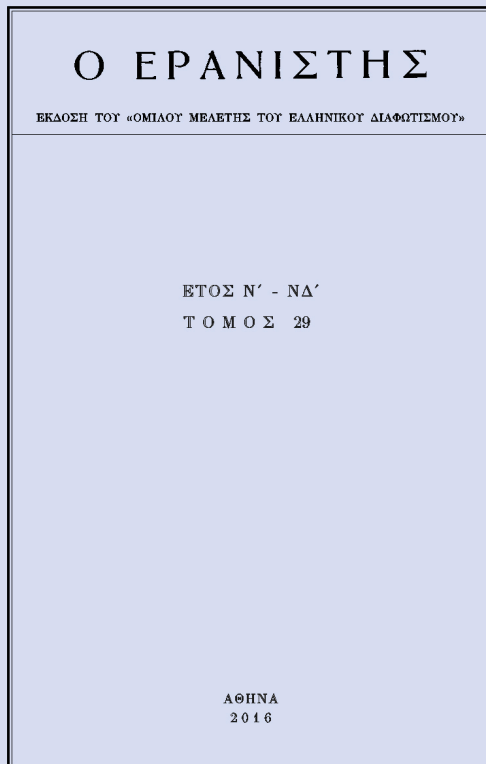

The Gleaner

Vol 29 (2016)

Συμπληρωματικά για τον Νικόλαο Καρατζά και τη βιβλιοθήκη του

Γιώργος Κουτσακιώτης

doi: [10.12681/er.21098](https://doi.org/10.12681/er.21098)

Copyright © 2019, Γιώργος Κουτσακιώτης

This work is licensed under a [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

To cite this article:

Κουτσακιώτης Γ. (2019). Συμπληρωματικά για τον Νικόλαο Καρατζά και τη βιβλιοθήκη του. *The Gleaner*, 29, 310–318. <https://doi.org/10.12681/er.21098>

ΣΥΜΠΛΗΡΩΜΑΤΙΚΑ ΓΙΑ ΤΟΝ ΝΙΚΟΛΑΟ ΚΑΡΑΤΖΑ ΚΑΙ ΤΗ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ ΤΟΥ

ΟΙ ΕΠΙΣΤΟΛΕΣ ΤΟΥ VILLOISON ΠΡΟΣ ΤΟΝ CHOISEUL-GOUFFIER οι οποίες παρουσιάζονται στον ίδιο τόμο, όπως είδαμε, κάνουν λόγο, μεταξύ άλλων, και για τον βιβλιόφιλο και βιβλιογράφο Νικόλαο Καρατζά, καθώς και για τον γιο του, τον οποίο όμως δεν κατονομάζουν. Επίσης, όπως παρατηρήσαμε, ο Villoison μνημονεύει στα «Προλεγόμενα» της έκδοσης της *Ιλιάδος* ένα πρόσωπο ονόματι Κωνσταντίνο, για το οποίο μας πληροφορεί ότι διέμενε τότε (1784) στην Ξηροκρήνη (Kurucesme), ότι κατείχε το αξίωμα του *σλουτζιάρη* και ότι ήταν εξ αγγιστείας συγγενής του έκπτωτου ηγεμόνα της Μολδαβίας Κωνσταντίνου Μουρούζη. Η αναζήτηση στοιχείων στις πηγές της εποχής για την ταύτιση του αναφερόμενου στις επιστολές αυτές γιου του Καρατζά με τον Κωνσταντίνο των «Προλεγόμενων» οδήγησε και στον εντοπισμό μερικών μαρτυριών για τον Νικόλαο Καρατζά και τη βιβλιοθήκη του, δημοσιευμένων αλλά αναξιοποίητων ακόμη από την ελληνική ιστοριογραφία, οι οποίες αποκαθιστούν και ορισμένες ανακρίβειες που έχουν γραφτεί για τον γνωστό αυτόν Φαναριώτη.

Πιο συγκεκριμένα, ο Χ. Γ. Πατρινέλης, παραθέτοντας βιογραφικά στοιχεία για τον Νικόλαο Καρατζά στη μελέτη του για τον κώδικα του Ιέρακος, διατυπώνει την ακόλουθη υπόθεση: «Οὗτος πιθανώτατα είναι καὶ ὁ κατ' Ὀκτώβριον τοῦ 1777 ἀναφερόμενος "κόμισος Καρατζᾶς"». ¹ Η πληροφορία αυτή προέρχεται από τις *Ἐφημερίδες* του Κωνσταντίνου Καρατζά τις οποίες δημοσίευσε, το 1909, ο Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς. ² Βασισμένος στην υπόθεση του Πατρινέλη, ο Γ. Κ. Παπάζογλου θεωρεί πιθανή τη δράση του Νικολάου Καρατζά ως αξιωματούχου στις Παραδουνάβιες Ηγεμονίες έως τα χρόνια εκείνα (1777). ³ Όμως, οι *Ἐφημερίδες*, στο συγκεκριμένο σημείο, δεν αναφέρονται στον Νικόλαο Κα-

1. Χ. Γ. Πατρινέλης, «Πατριαρχικά γράμματα και άλλα έγγραφα και σημειώματα του ις'-ιθ' αιώνας εκ του κώδικος του Ιέρακος (Εθν. Βιβλιοθ. Ελλ. 1474)», *Επετηρίς του Μεσαιωνικού Αρχείου* 12 (1962), 143.

2. Α. Papadopoulos-Kerameus (εκδ.), *Texte grecești privitoare la istoria românească* [Documente privitoare la Istoria Românilor, αρ. 13], Βουκουρέστι 1909, σ. 84.

3. Γ. Κ. Παπάζογλου, «Στοιχεία για την ζωή του βιβλιοφίλου Φαναριώτη Νικολάου Καρατζά (18ος αι.)», στο Κ. Α. Μανάφης (επιμ.), *Μεταβυζαντινή Θράκη (ΙΕ' - ΙΘ' αι.)*. Πρακτικά 3ου Διεθνούς Συμποσίου Θρακικών Σπουδών, Κομοτηνή 2005, σ. 218.

ρατζά, αλλά στον ίδιο τον συντάκτη τους, τον Κωνσταντίνο. Άλλωστε, με τον διορισμό του Κωνσταντίνου Καρατζά ως μεγάλου κομίσου, τον Σεπτέμβριο του 1777, αρχίζει και η αφήγηση των *Έφημερίδων*: «Τῆ γ' [Σεπτεμβρίου 1777], ἡμέρα Κυριακῆ, με ἐπροβίβασεν ὁ ὑψηλότατος μοι αὐθέντης Γρηγόριος Ἀλεξάνδρου Γκίκας βοεβόδας εἰς τὸ ὄφικιον τῆς μεγάλης κομισίας». ⁴ Ἡ εναλλαγή πρώτου και τρίτου προσώπου στην αφήγηση των *Έφημερίδων* παρατηρείται και σε άλλα σημεία. Μάλιστα, σε ένα από αυτά, ο συντάκτης τους, προκειμένου να μην προκαλέσει σύγχυση στους αναγνώστες του από την εναλλαγή των προσώπων, διευκρινίζει ότι ο μεγάλος κόμισος για τον οποίο μιλάει είναι ο ίδιος: «[...] τοῦ μεγάλου κομίσου Κωνσταντίνου Καρατζᾶ (ὁποῦ ἤμουν ἐγώ)». ⁵

Το ίδιο πρόσωπο, ο Κωνσταντίνος, είναι και ο χατμάνος Καρατζάς ο οποίος, σε σημείωμα ενός κώδικα της μονής του Μεγάλου Σπηλαίου, μνημονεύεται ως αρχικός κάτοχος του κώδικα· ακριβέστερα, το σημείωμα αυτό μας πληροφορεί ότι ο μοναχός και διδάσκαλος της Πατριαρχικής Σχολής Ιωακείμ ο Κρης είχε αγοράσει το χειρόγραφο στην Κωνσταντινούπολη, το 1797, «ἐκ τῶν βιβλίων τοῦ ἄρχοντος χατμάνου Καρατζᾶ». Ο Χ. Γ. Πατρινέλης θεωρεί ότι ο χατμάνος Καρατζάς είναι μάλλον διαφορετικό πρόσωπο από τον Νικόλαο Καρατζά, αλλά ο Γ. Κ. Παπάζογλου δεν αποκλείει την ταύτιση των δύο προσώπων στην οποία είχε προβεί ο Ν. Βέης. ⁶ Ο Κωνσταντίνος Καρατζάς είχε προβιβαστεί στο αξίωμα του χατμάνου, στις 30 Σεπτεμβρίου 1780, από τον ηγεμόνα της Μολδαβίας Κωνσταντίνο Μουρούζη, ο οποίος αμέσως μετά τον διόρισε ως αντιπρόσωπό του (καπουκεχαγιά) στην Υψηλή Πύλη· πιθανώς ο Καρατζάς διατήρησε αυτό το αξίωμα τουλάχιστον μέχρι την καθαίρεση του Μουρούζη (9 Ιουνίου 1782). ⁷ Στο γενεαλογικό δέντρο της οικογένειας Καρατζά το οποίο παρουσιάζει ο Μ.-D. Sturdza, σημειώνεται ότι ο συντάκτης των *Έφημερίδων* Κωνσταντίνος Καρατζάς διετέλεσε επίσης μέγας χατμάνος της Βλαχίας κατά τα έτη 1793, 1794-1796 και 1798-1800. ⁸ Κατά

4. Papadopoulos–Kerameus, *Texte...*, ό.π., σ. 79. Για τη σταδιοδρομία του Κωνσταντίνου Καρατζά διεξοδικά βλ. Χ. Μηνάογλου, *Έλληνες διπλωμάτες στην Οθωμανική Αυτοκρατορία: Ο Κωνσταντίνος Καρατζάς ο Μπάνος και το ταξίδι του στην Πρωσία (1790-1792)*, διδακτορική διατριβή, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών, Φιλοσοφική Σχολή, Τμήμα Ιστορίας-Αρχαιολογίας, 2012, σ. 167-194.

5. Papadopoulos–Kerameus, *Texte...*, ό.π., σ. 90.

6. Βλ. αντίστοιχα Πατρινέλης, «Πατριαρχικά γράμματα...», ό.π., σ. 143 σημ. 4 και Παπάζογλου, «Στοιχεία...», ό.π., σ. 227 και σ. 227-228 σημ. 30.

7. Papadopoulos–Kerameus, *Texte...*, ό.π., σ. 8'.

8. Μ.-D. Sturdza, *Dictionnaire historique et généalogique des grandes familles de Grèce, d'Albanie et de Constantinople*, Παρίσι 1983, σ. 257. Πβ. Μηνάο-

συνέπεια, δεν αποκλείεται ο εν λόγω κώδικας της μονής του Μεγάλου Σπηλαιίου να ανήκε πράγματι στον Νικόλαο Καρατζά, όπως υποθέτει ο Παπάζογλου,⁹ αφού προφανώς ο γιος του Κωνσταντίνος είχε κληρονομήσει και τη βιβλιοθήκη του πατέρα του.

Ο Κωνσταντίνος Καρατζάς, στις *Έφημερίδες* του, δεν παραλείπει να αναφερθεί και στο ενδιαφέρον του πατέρα του για τα βιβλία: «Τῆς 13^{ης} τοῦ αὐτοῦ [Οκτωβρίου 1777] [...] Ἔστειλα καὶ τῷ φιλοστοργωτάτῳ μοι πατρὶ τὰ βιβλία, ὅπου μοι εἶχε προγράψει καὶ τὰ ἔφερα ἀπὸ τὴν Βιέναν».¹⁰ Επίσης, αρκετούς μήνες αργότερα, με κάποια άλλη αφορμή, δηλώνει ρητά την υπερβολική αγάπη του πατέρα του για τα χειρόγραφα αλλά και για κάθε είδους γραπτό μνημείο, εκφράζοντας παράλληλα και θαυμασμό για τον γραφικό χαρακτήρα του:

«Ἡ πανοσιότης του [ο Παΐσιος Βελιτσκόφσκι, τότε ηγούμενος της μονής Neamț της Μολδαβίας] εἶχε μετ' ἐμοῦ κορισπονδέντζαν διὰ γραμμάτων πρὸ καιροῦ, μὲ τὸ νὰ ἔμαθεν ὅτι ὁ φιλοστοργότατος πατὴρ μου ἔχει ἓν χειρόγραφον βιβλίον περιφήμου τινὸς ἀσκητοῦ, τὸ ὅποιον διελάμβανεν διαταγὰς τινὰς ἀξιολόγους περὶ τῆς μοναδικῆς [sic] ζωῆς, καὶ μάλιστα περὶ τῶν βουλομένων συστήσαι κοινόβιον· τὸ ὅποιον καὶ ἀξιοῦσεν ἐπιμένων νὰ τῆς τὸ προμηθεύσω· ὕπερ καὶ ἐκατόρθωσα [sic], γράφωντας καὶ παρακαλῶντας τὴν εὐγενεΐα του νὰ μοι τὸ στείλῃ, διὰ νὰ τὸ ἐξαποστείλω τῇ πανοσιότητί του· ἡ εὐγενεΐα του δέ, διὰ νὰ μὴν ὑστερηθῆ τὸ πρωτότυπον, τὸ ἀντέγραψεν μόνος του (ὁ ὅποιος εἶχε καὶ ἓν γράψιμον θαυμάσιον, τὸ ὅποιον δὲν εἶχε διαφορὰν ἀπὸ τὸν πλέον ὠραιότερον τύπον) καὶ μοι τὸ ἐξαπέστειλεν· ἀνυπερθέτως δὲ καὶ ἐγὼ τῆς τὸ προεξαπέστειλα. Ὅθεν τόσον διὰ νὰ γνωρίσω προσωπικῶς ἓν τοιοῦτον ἀξιολογώτατον ὑποκείμενον, μᾶλλον δὲ καὶ διὰ νὰ προσκυνήσω τὴν θαυματουργὸν καὶ

γλου, *Ἑλληνες διπλωμάτες...*, ὁ.π., σ. 182-183, όπου αναφέρεται ότι ο Κωνσταντίνος Καρατζάς υπογράφει ως *μέγας χατμάνος* σειρά εγγράφων από τον Μάρτιο του 1794 έως το καλοκαίρι του 1796 και ότι διατηρούσε το ίδιο αξίωμα από το 1799 έως το 1801.

9. Παπάζογλου, «Στοιχεία...», ὁ.π., σ. 228 σημ. 30.

10. Papadopoulos-Kerameus, *Texte...*, ὁ.π., σ. 94. Στα προερχόμενα από τη βιβλιοθήκη του Καρατζά χειρόγραφα τα οποία έχουν εντοπιστεί σήμερα σε ελληνικές και ξένες βιβλιοθήκες, περιλαμβάνεται και ένα το οποίο είχε στείλει ο γιος του, καθώς φέρει την ακόλουθη αφιέρωση: «Τῷ εὐγενεστάτῳ ἄρχοντι πρῶνι μεγάλῳ κομίσῳ κ(υρ)ῷ Νικολάῳ Καρατζᾶ τῷ φιλοστοργωτάτῳ μοι πατρὶ προσκυνητῶς». Βλ. Γ. Κ. Παπάζογλου, «Χειρόγραφα του Νικολάου Καρατζά εἰς τὴν Βιβλιοθήκην του Βρετανικοῦ Μουσείου (ἄλλοτε χειρόγραφα Guilford)», *Ἐπετηρὴς Ἐταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν* 49 (1994-1998), 250 σημ. 3.

ἀξιόλογον εἰκόνα τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου, ἣτις εὐρίσκεται εἰς τὸ ῥηθὲν ἱερὸν μοναστήριον [...] καὶ ἀπὸ μὲν τὸ ἐν μέρος ἦτο ἡ εἰκὼν τῆς ὑπεραγίας Θεοτόκου μὲ κάμποσαις ἀράδες γράμματα (τὰ ὁποῖα καὶ ἀντιγράψας ἐξαπέστειλα τῷ πατρὶ μου) [...].»¹¹

Το προηγούμενο απόσπασμα μας πληροφορεῖ, ἐπίσης, ὅτι ὁ Νικόλαος Καρατζᾶς προτιμοῦσε νὰ ἀντιγράφει τὰ χειρόγραφα βιβλία του καὶ νὰ στέλνει ἀντίγραφα τοὺς παρὰ νὰ δανεῖζει τὰ πρωτότυπα. Ἴσως γιὰ αὐτὸ καὶ ὁ ἴδιος, ὅταν δανειζόταν βιβλία ἄλλων, ἀμελοῦσε νὰ τὰ ἐπιστρέψει. Αὐτὸ διακωμωδεῖ ὁ οἰκουμενικὸς πατριάρχης Καλλίνικος Γ' σε μίᾳ ἐμμετρῇ ἐπιστολῇ του πρὸς τὸν Καρατζᾶ, μαρτυρώντας ἐπίσης καὶ τὴ φήμη ποὺ εἶχε ἀποκτήσει ὁ Φαναριώτης λόγιος ὡς βιβλιόφιλος:

«Ὅτι εἶσαι φιλόβιβλος ὅλοι τὸ μαρτυροῦσι
καὶ διὰ πόθον σου αὐτὸν κοινῶς σὲ ἐπαινοῦσι.
Καὶ ἀληθῆς ὁ ἔπαινος ἦτον, ἂν τὰ δικά σου
βιβλία ἐκατάκρυπτες εἰς τὰ σεντούκια σου.
Ὅμως, ἡμεῖς ὡς ἐγνωμεν, καὶ ἄλλων τὰ βιβλία
τὰ κρύπτεις, τὰ κατακρατεῖς ἐν ἀδιακρισίᾳ,
καθὼς καὶ τὰ ἡμέτερα.»¹²

Οἱ *Ἐφημερίδες* δὲν περιορίζονται μόνον σε αὐτές τις πληροφορίες γιὰ τὸν Νικόλαο Καρατζᾶ, ἀλλὰ μας παραδίδουν καὶ τὸ ὄνομα τῆς συζύγου του, ἡ ὁποία φαίνεται ὅτι εἶχε ἀποβιώσει ἀρκετὰ νωρῖς:

«Καὶ οὕτως τῇ ια' τοῦ Σεπτεμβρίου [1777] ἀνεχώρησα ἀπὸ τὸ Γιάσι μετὰ τοῦ ἀνεψιοῦ μου διβιτάρη Γεωργάκη Καρατζᾶ, μὲ τὸ νὰ ἔπασχε καὶ αὐτὸς ἀπὸ τριταῖον παροξυσμὸν τὸν ὁποῖον ἄφησε παρ' ἐμοὶ ὁ πατὴρ του ἄρχων πρῶην μέγας ποστέλνικος [ὁ μετέπειτα μέγας διερμηγέας τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ ηγεμόνας τῆς Βλαχίας] Νικολάκης Καρατζᾶς (υἱὸς τοῦ μεγάλου ποστέλνικου Καρατζᾶκου Κωνσταντίνου, τοῦ καὶ βασιῆ μου χρηματίσαντος μετὰ τὴν ἀποβίωσιν τῆς

11. Papadopoulos–Kerameus, *Texte...*, ὁ.π., σ. 109. Γιὰ τὸν τρόπο με τὸν ὁποῖο ὁ Ν. Καρατζᾶς συγκροτοῦσε τοὺς κώδικες τῆς βιβλιοθήκης του βλ. Μάχη Παῖζη–Αποστολοπούλου, *Ἑλληνες λόγιοι τοῦ 18ου αἰῶνα ἀφανεῖς, ἀσημοὶ καὶ διάσημοι σε διασταυρούμενες τροχιές* [ΚΝΕ/ΕΙΕ, ἀρ. 96], Αθήνα 2007, σ. 135–231.

12. Α. Τσελίκας (εκδ.), *Καλλινίκου Γ' πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Τα κατὰ καὶ μετὰ τὴν ἐξορίαν ἐπισυμβάντα καὶ ἐμμετροὶ ἐπιστολαί*, Αθήνα 2004, σ. 434–435.

μακαρίτιδος μητρός μου Κασάνδρας Βλαστῆς) ἐπιστρέφων ἀπὸ τὴν Πετρούπολιν [...].»¹³

Ορθά λοιπόν, στο γενεαλογικό δέντρο της οικογένειας Καρατζά το οποίο δημοσιεύει ο M.-D. Sturdza, αναφέρεται ὅτι ο «G(ran)d comisse, Logothète du Patriarcat 1746-49, juriste» Νικόλαος Καρατζάς νυμφεύτηκε τὴν Κασάνδρα Βλαστού· στο ἴδιο γενεαλογικό δέντρο σημειώνεται επιπλέον ὅτι ο γάμος τους ἐγένετο το 1750 καὶ ὅτι το ζεύγος Καρατζά-Βλαστού ἀπέκτησε δύο γιους, τὸν Δημητράσκο καὶ τὸν Κωνσταντῖνο.¹⁴ Ἀπὸ το προηγούμενο ἀπόσπασμα τῶν *Ἐφημερίδων* συνάγεται, ἐπίσης, ὅτι μετὰ τὸν θάνατο τῆς Κασάνδρας, τὴν ἐπιμέλεια τοῦ ἀνήλικου γιου τῆς Κωνσταντίνου εἶχε ἀναλάβει ὁ ομώνυμος θεῖος του· πιθανῶς αὐτὸ συνέβη λόγω τῆς ἀπουσίας τοῦ Νικολάου Καρατζά στις Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες.¹⁵

Οι σχέσεις τοῦ Κωνσταντίνου Καρατζά με τὸν λόγιο πατέρα του δὲν ἦταν ἀδιατάραχτες· το μαρτυρεῖ ὁ ἴδιος ὁ συντάκτης τῶν *Ἐφημερίδων*:

«Τῆ 10^η τοῦ αὐτοῦ [Οκτωβρίου 1777] [...] Ἐγγραφα ἀποκρινόμενος καὶ εἰς τὸν φιλοστοργώτατον πατέρα μου, παραπονούμενος διατὶ δυσκολεύεται νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν μελετωμένην ὑπανδρεῖάν μου [με τὴν Ραλήττσα Γκίκα] καὶ δίδει ἀκρόασιν εἰς τοὺς λόγους τῶν ἰντερεσσάτων, ὅπου μὲ πρετενδέρουν γαμβρόν διὰ τὰς θυγατέρας τῶν καὶ ἐγὼ δὲν θέλω.»¹⁶

Ίσως ὁ Κωνσταντῖνος Καρατζάς δὲν ἀπέσπασε τελικὰ τὴ συναίνεση τοῦ πατέρα του γιὰ τὸν γάμο του με τὴν «φιλιτάτη» τοῦ Ραλήττσα (Ραλού) Γκίκα. Πάντως, εἶχε λάβει τις εὐχές καὶ τὴ στήριξη τοῦ ἡγεμόνα τῆς Μολδαβίας Κωνσταντίνου Μουρούζη καὶ τῆς συζύγου του,¹⁷ ἡ ὁποία ἀναφέρεται στὴν ἱστοριογραφία εἴτε ὡς Σμαράγδα Σουλτζιάρογλου εἴτε ὡς Σμαράγδα Γκίκα.¹⁸ Ἡ Ραλού καὶ ἡ Σμαράγδα προέρχονταν λοιπὸν ἀπὸ

13. Papadopoulos–Kerameus, *Texte...*, ὁ.π., σ. 91.

14. Sturdza, *Dictionnaire...*, ὁ.π., σ. 257. Ὅμως, τὸ γενεαλογικό δέντρο ἔχει καὶ ἀνακρίβειες (π.χ. ὁ μέγας διερμηνέας τῆς Ὑψηλῆς Πύλης καὶ κατόπιν ἡγεμόνας τῆς Βλαχίας Νικόλαος Καρατζάς παρουσιάζεται ὡς γιος τοῦ Σκαρλάτου καὶ ὄχι τοῦ Κωνσταντίνου).

15. Γιὰ τὴν ἀποδημία τοῦ Νικολάου Καρατζά στις Παραδουνάβιες Ἡγεμονίες βλ. Παπάζογλου, «Στοιχεῖα...», ὁ.π., σ. 218 κ.ε.

16. Papadopoulos–Kerameus, *Texte...*, ὁ.π., σ. 94.

17. *Στο ἴδιο*, σ. 107.

18. Βλ. ἀντίστοιχα Φ. Μαρινέσκου, *Ἡ τραπεζουντιακὴ οἰκογένεια Μουρούζη. Γενεαλογικὴ μελέτη*, Θεσσαλονίκη 2011, σ. 84 καὶ Sturdza, *Dictionnaire...*, ὁ.π., σ. 356.

την ίδια φαναριώτικη οικογένεια, πράγμα που ερμηνεύει και τη μνεία του Villoison για την εξ αγχιστείας συγγένεια του Κωνσταντίνου Καρατζά με τον Μουρούζη. Όμως, δεν μπορεί να ελεγχθεί η εγκυρότητα μιας άλλης πληροφορίας του Γάλλου λογίου, ότι ο Κωνσταντίνος Καρατζάς έφερε τότε (1784) το αξίωμα του *σλουτζιάρη*, και αυτό γιατί δεν διαθέτουμε πληροφορίες για τη δράση του κατά το διάστημα μεταξύ των ετών 1780 και 1787. Ωστόσο, γνωρίζουμε ότι δεν είχε πάψει, καθ' όλο αυτό το διάστημα, να βρίσκεται στην υπηρεσία του Μουρούζη.¹⁹

Όταν ο Κωνσταντίνος Καρατζάς επέστρεψε στην Κωνσταντινούπολη, ο πατέρας του ήταν ήδη μεγάλης ηλικίας: Λίγους μήνες πριν (Ιούνιο 1777), ο Jacob Jonas Björnstahl είχε συναντήσει τον Νικόλαο Καρατζά και τον περιγράφει στις επιστολές του ως έναν ηλικιωμένο Έλληνα λόγιο (*en gammal lård Grek*), ο οποίος γνώριζε μόνο ελληνικά και τουρκικά και είχε επιδοθεί στη μελέτη της ελληνικής γραμματείας και ιστορίας. Ο Σουηδός ελληνιστής παρατήρησε επίσης ότι ο Καρατζάς, αν και δεν ήταν γνώστης της λατινικής γλώσσας, είχε αποκτήσει το έργο *Bibliotheca Graeca* του Fabricius. Οι δύο άνδρες συζήτησαν τότε, μεταξύ άλλων, και για τα έργα της βυζαντινής αυτοκρατορίας Ευδοκίας: Ο Björnstahl ενημέρωσε τον Καρατζά για την έκδοση την οποία ετοίμαζε ο Villoison ενός έργου που αποδιδόταν στην αυτοκρατορία, και ο Φαναριώτης λόγιος τον πληροφόρησε για την ύπαρξη επιγραμμάτων και ηρωικών στίχων της Ευδοκίας σε χειρόγραφους κώδικες.²⁰

Επτά χρόνια αργότερα, όπως είδαμε, ο Villoison θα επισκεπτόταν τη βιβλιοθήκη του «αγέρου» (*viueux*) όπως αναφέρει— Νικολάου Καρατζά, προκειμένου να εντοπίσει χειρόγραφα με ανέκδοτα κείμενα τα οποία θα προκαλούσαν το ενδιαφέρον του. Η επίσκεψη αυτή φαίνεται να ήταν λογικό επακόλουθο της συζήτησης του Γάλλου ακαδημαϊκού με τον έκπτωτο ηγεμόνα της Μολδαβίας Κωνσταντίνο Μουρούζη, η οποία αφορούσε τον Stephan Bergler και τον Νικόλαο Μαυροκορδάτο: Ο Villoison πληροφορήθηκε τότε ότι κατάλοιπα της βιβλιοθήκης του Μαυροκορδάτου σώζονταν στην Ξηροκρήνη και προφανώς ζήτησε από τον Μουρούζη να τα δει· αυτό έγινε δυνατό χάρη στον Κωνσταντίνο Καρατζά.

19. Μηνάογλου, *Έλληνες διπλωμάτες...*, ό.π., σ. 72. Πβ. όμως στο ίδιο, σ. 180, όπου αναφέρεται ότι το 1790 ο Κ. Καρατζάς «συμπλήρωσε οκτώ χρόνια άνεργος».

20. J. J. Björnstahl, *Resa til Frankrike, Italien, Sweitz, Tyskland, Holland, England, Turkiet och Grekland*, επιμ. C. C. Gjørwell, τ. 5, Στοχολμία 1783, σ. 60.

«Plurimos autem libros editos & manuscriptos», γράφει ακριβέστερα ο Γάλλος λόγιος, «ex amplissima nec non selectissima hujusce Nicolai Maurocordati, Valachiae Principis, Bibliotheca superstites, *reliquias Danaum*, qui ex tot effugere potuerunt incendiis, quibus non tam fortuitis quam oblati quotidie ardent Constantinopolitanae aedes, ac praesertim Graecorum eam urbis partem, quae τὸ Φανάρι dicitur, incolentium lignae domus, Chourouchismae [Ἐηροκρήνη] servat, & mihi evolvendos permisit elegantissimi & cultissimi vir ingenii Constantinus Sloutziari, Principi Constantino Bey Morusio affinis.»²¹

Ο Villoison διευκρινίζει στη συνέχεια, όπως παρατηρήσαμε, ότι αυτός ο οποίος τον ξενάγησε στη συγκεκριμένη βιβλιοθήκη και του έδειξε τα χειρόγραφα της δεν ήταν ο Κωνσταντίνος, αλλά ο πατέρας του (*Hujusce Sloutziari pater multos mihi ostendebat Codices [...]*),²² δηλαδή ο Νικόλαος Καρατζάς. Άλλωστε, το ότι η συλλογή παλαιών κωδίκων δεν φαίνεται να ενδιέφερε τότε τον Κωνσταντίνο αντικατοπτρίζεται και στα αποσπάσματα των *Ἐφημερίδων* τα οποία παρατέθηκαν και μας δείχνουν ότι θεωρούσε ως ιδιαιτερότητα την τακτική του πατέρα του να στέλνει το αντίγραφο ενός χειρογράφου «διὰ τὸ μὴν ὑστερηθῆ τὸ πρωτότυπον». Το ότι τα παλαιά χειρόγραφα δεν αποτελούσαν, τουλάχιστον έως το 1784, συλλεκτικές επιλογές του Κωνσταντίνου μας αφήνει να υποθέσουμε και το απόσπασμα μιας επιστολής του Villoison, στο οποίο αναφέρεται ότι ο γιος του Καρατζά του πρόσφερε αρκετά από αυτά με απλόχερο και μάλιστα πιστικό τρόπο:

«Il me fait entrer», αναφέρει ο Villoison στον Pierre-Michel Hennin στις 13 Νοεμβρίου 1784, «dans une chambre pleine de manuscrits qui lui venaient de la Bibliothèque de Maurocordato, ancien prince de Valachie, il voulait à toutes forces me les faire accepter, et sur

21. *Ομήρου Ιλιάς σνν τοις σχολίοις*, επιμ. J.-B.-G. d'Ansse de Villoison, Βενετία 1788, σ. XLV-XLVII σημ. 1. Η φήμη ότι η πυρκαγιά είχε καταστρέψει τη βιβλιοθήκη του Νικολάου Μαυροκορδάτου στην Κωνσταντινούπολη ήταν μάλλον ανυπόστατη και ο ίδιος ο γιος του, ο Κωνσταντίνος, δεν φαίνεται να ήταν αμέτοχος στη διάδοσή της: βλ. R. G. Păun, «Réseaux de livres et réseaux de pouvoirs dans le sud-est de l'Europe : le monde des drogmans (XVIIe-XVIIIe siècles)», στο F. Barbier – I. Monok (επιμ.), *Contribution à l'histoire intellectuelle de l'Europe : Réseaux du livre, réseaux des lecteurs* [L'Europe en réseaux. Contribution à l'histoire de la culture écrite 1650-1918, αρ. 4], Βουδαπέστη 2008, σ. 94.

22. *Ομήρου Ιλιάς...*, ό.π.

mon refus il allait les faire mettre malgré moi dans ma barque [...] Jugez, Monsieur, de mon bonheur, me voir tout d'un coup maître d'une quantité si prodigieuse de manuscrits dont plusieurs étaient du dixième, onzième siècle. Je les ai tout examinés, page par page, mais malheureusement je n'y ai trouvé des homélies, des livres exétiques (sic), des vie des Saints, des pères du Désert, des canons et autres drogues de cette matière : c'est désespérant !»²³

Όμως, πιθανώς τα λεγόμενα του Γάλλου ακαδημαϊκού να μην ανταποκρίνονται στην πραγματικότητα, καθώς η μελέτη άλλων τεκμηρίων αποκαλύπτει μια εντελώς διαφορετική σχέση του Κωνσταντίνου με τα βιβλία μετά τον θάνατο του πατέρα του.²⁴

Λίγα χρόνια αργότερα, ο Κωνσταντίνος Καρατζάς θα αναζητούσε επίμονα την *Ιλιάδα* του Villoison στα βιβλιοπωλεία της Βιέννης και, εντέλει, θα την αποκτούσε με τη μεσολάβηση του πρίγκιπα Karl von Liechtenstein.²⁵ Ποια ήταν άραγε η αντίδρασή του όταν διάβασε τα υποτιμητικά σχόλια του Γάλλου ελληνιστή για τον πατέρα του;

Στο προηγούμενο απόσπασμα, ο Villoison αφήνει να εννοηθεί ότι δεν κράτησε εντέλει τα βυζαντινά χειρόγραφα τα οποία ο Κωνσταντίνος του πρόσφερε. Εξαιρέση αποτέλεσε ο σωζόμενος σήμερα κώδικας ο οποίος περιλαμβάνει ένα γνωστό έργο του Νικομάχου του Γερασηνού με ανέκδοτα σχόλια και για το οποίο ο φημισμένος ελληνιστής είχε εκδηλώσει τότε ζωηρό ενδιαφέρον. Τόσο αυτός ο κώδικας (Gottingensis philol. 66) όσο και εκείνος ο οποίος περιέχει έργα του Ιωάννη του Λυδού (Parisinus suppl. gr. 257), σύμφωνα με τον Villoison, προέρχονταν επίσης από τα

23. Το απόσπασμα της επιστολής δημοσιεύεται στη μελέτη του E. Jacobs, «Johann Hartung zum Gedächtnis», *Aus der Werkstatt. Den deutschen Bibliothekaren zu ihrer Tagung in Freiburg, Pfingsten MCMXXV, dargebracht von der Universitätsbibliothek*, Freiburg im Breisgau 1925, σ. 95-96. Ο Jacobs (στο ίδιο, σ. 95), αναπαράγοντας την πληροφορία του Villoison ότι ο Κ. Μουρούζης ήταν απόγονος του Νικολάου Μαυροκορδάτου, γράφει: «[...] Konstantin Slutziares, einem Verwandten des Konstantin Mursi, der ein Enkel von Nikolaos Maurokordatos war [...]». Διαβάζοντας τη συγκεκριμένη μελέτη του Jacobs, ο N. Iorga θεωρεί ότι απόγονος των Μαυροκορδάτων ήταν ο σλουτζιάρης Κωνσταντίνος και δηλώνει ότι το πρόσωπο αυτό δεν του είναι γνωστό: «Le Sloudchar Constantin de 1784, descendant des Maurocordatos, ne m'est pas connu». βλ. N. Iorga, «Chronique», *Revue Historique du Sud-Est Européen* 13 (1936), 98.

24. Βλ. εδώ Δ. Γ. Αποστολόπουλος, «Αρμογή σπαραγμάτων. Νεότερα για τη βιβλιοθήκη Νικολάου και Κωνσταντίνου Καρατζά», 89-132.

25. Μηνάογλου, *Ελληνες διπλωμάτες...*, ό.π., σ. 55.

κατάλοιπα της βιβλιοθήκης του Μαυροκορδάτου.²⁶ Οι αναφορές αυτές επιβεβαιώνουν τη διαπίστωση του Δημήτρη Γ. Αποστολόπουλου, διαπίστωση βασισμένη στην παλαιογραφική μελέτη ενός κώδικα, για το πέρασμα χειρογράφων από τη βιβλιοθήκη των Μαυροκορδάτων σε εκείνη του Νικολάου Καρατζά.²⁷ Τη σχέση των δύο αυτών σημαντικών ιδιωτικών βιβλιοθηκών του 18ου αιώνα θα τεκμηριώσει ασφαλώς η παλαιογραφική εξέταση των κωδίκων Gottingensis philol. 66 και Parisinus suppl. gr. 257 από τους μελετητές των χειρογράφων των Μαυροκορδάτων και του Καρατζά.

ΓΙΩΡΓΟΣ ΚΟΥΤΖΑΚΙΩΤΗΣ

---

26. *Ομήρου Ιλιάς...*, ό.π., σ. XLV-XLVII σημ. 1.

27. Δ. Γ. Αποστολόπουλος, *Για τους Φαναριώτες. Δοκιμές ερμηνείας & Μικρά αναλυτικά* [KNE/EIE, αρ. 85], Αθήνα 2003, σ. 199-208.